

מתוך ההרצאה 'השירה והחיים'

הזמנתם אותי כדי שאספר לכם משהו על משורר בן זמננו או על כמה משוררים או על השירה בכלל. אתם נהנים להאזין למה שנדמה שעליו אני נהנה לדבר; כולנו צעירים, ולכן זה עשוי להיראות הדבר הנוח והתמים ביותר. אני מאמין באמת שלא יקשה עלי לצרף כמה מאות שמות תואר ופעלים באופן שיסב לכם הנאה למשך רבע שעה; הסיבה העיקרית שאני מאמין בכך היא שאני יודע שכולנו צעירים, ושאיני יכול לתאר לעצמי לאיזו מנגינת חליל אתם נהנים לרקוד. קל כל כך להתחנף כדי לשאת חן בעיני הדור שאליו אתה משתייך. "אנחנו" זו מילה יפה; ממלכותיהם של בני דורנו נפרשות



הופמנסטאל

כרקעים גדולים המגיעים עד לימים, אפילו עד לכוכבים, ומתחת לרגליהם העֵבְרִים, מאוחסנים בתהומות שקופים כמו אסירים. ישנן דרכים רבות שגויות, אך מעוררות שביעות רצון, לדבר על השירה של זמננו. ואתם הרי רגילים כל כך לשמוע דיבורים על האמנות. זיכרונוכם מלא בכמות לא תיאמן של ביטויים ושמות, וכולם אומרים לכם דבר מה. הגעתם למצב כזה שדבר אינו מעורר בכם התנגדות. הייתי אמור למעשה לא לגלות לכם שמרבית השמות אינם אומרים לי דבר וחצי דבר; שמה ששמות אלה חתומים עליו אינו מרצה אותי ולו במעט. הייתי אמור לא לגלות לכם, שאני מאמין באמת ובתמים שהבנתי שכמעט אי אפשר, שכמעט אסור לדבר על האמנויות, שמה שיותר עורר לדבר עליו באמנות, המעט שחולץ מהשתיקה, שהיא עצם מהותה של האמנות, זהו חֶסֶר-המשמעות, חֶסֶר-הערך; לכן ככל שחודרים עמוק יותר על מעמקי האמנות כך גם השתיקה גדלה. הייתי אם כן אמור להשלות אתכם כי אין הבדל גדול באופן החשיבה שלנו. אולם

האביב בחוץ והעיר שבה אנחנו חיים – עם הכנסיות הרבות והגנים הרבים וסוגי האנשים הרבים והאלמנט המיוחד, הרמאי ומאשרר-החיים – באים לעזרתי עם מסכים רבים כל כך, עד שתאמינו שאני מדבר אתכם כאשר למעשה אני מדבר נגדכם, ותשבחו אותי.

מצד שני אני מאמין שלא אתקשה מאוד להעמיד עצמי בעמדה לא צפויה, למעשה מנוגדת לטעמכם ולהרגלים האסתטיים שלכם. אבל בין שלמשמע המילים שלי שבאמצעותן אני מנסה לפרוש רעיון זה יעלה על פניכם חיוך אוגורי¹ וחיוך מיומן מדי של קוראי הפיליטונים ובין שתאזינו לי בסלידה מאופקת, כך או כך בשום אופן לא אחניף לעצמי במחשבה שהבנתם אותי, בשום אופן לא אשער בדעתי שלקחתם לתשומת לבכם את דברי אלא באופן פורמאלי ולמראית עין. אראה עצמי מותקף בטיעונים שאינם נוגעים לי ומוגן בטיעונים שאינם מכסים אותי. אראה עצמי לעתים חסר אונים כמו ילד לא בוגר ואז שוב כאיש זקן מדי שעבר את גיל ההבנה: וכל זה במגרש שלי, בנושא היחיד שייטכן שאני עוד מבין בו משהו. שכן נימוסי החינוך הטוב יאסרו עליכם להסיט את הוויכוח לנושאים שכנים, הסגורים בפני עקב חוסר הידיעה שלי, כגון היסטוריה, תולדות המוסר או סוציולוגיה. אולם במגרש המצומצם שלי אראה אתכם נלחמים בנשק כבד נגד מה שאני מחשיב כדחלילים, מנסים לדלג מעל פלגים שאני מחשיב לגבולות נצחיים, עמוקים כתהומות וחזקים עד מוות. אולם החשד הגדול ביותר ימלא אותי דווקא במקרה שתסכימו איתי; או אז אשתכנע כפליים שהבנתם באופן פיגורטיבי את מה שאני התכוונתי אליו באופן מילולי, או שהתרחשה הטעיה אחרת כלשהי.

כל השבח שאני יכול להעניק למשורר שלי ייראה לכם דל: הוא יהדהד לכיוונכם רזה וחלוש לאחר שחצה את תהום השתיקה הרחבה. כאשר המבקרים ושופטי האמנות משבחים, הרי הם פולטים גוזמאות כטריטונים יורקי מים: אולם שבחם מתייחס לחלקים ולפיסות, שלי לשלם, פליאתם ליחסי, שלי למוחלט.

¹ אָוּגוּר ("חווה"), כינוי לכהן דת ברומא העתיקה שתפקידו היה לפרש את כוונותיו של יופיטר על פי מעוף הציפורים ותופעות טבע נוספות.

אני חושב שמונח השלם באמנות בכלל אבד לגמרי. הטבע והחיקוי חוברו לכדי הרמפרודיט נוראי, כמו ארונות התצוגה עם הנופים ודמויות השעווה. מושג השירה הונמך לכדי וידוי מעוטר. מילים מסוימות של גתה אשמות בכלבול נוראי, כיוון שהן ניחנו בפיגורטיביות מעודנת מדי מכדי שביוגרפים וכתבנים יוכלו לתפוש בצורה נכונה. היזכרו באנלוגיות המסוכנות בין שיר שנכתב לאירוע מסוים ושיר שבו "נכתב משהו מהנפש"². אינני יודע אם יש דבר הדומה יותר לפנוראמה מאשר האופן שבו 'ורתר' מתואר בביוגרפיות של גתה, באמצעות אותן הצהרות מבישות על עד היכן החומרי של החוויה מגיע ואיפה הרקע המצויר מתחיל. בכך יצרו האנשים כלי חדש להנאה מהדבר חסר הצורה. הרס הרוחני באמנות בעשורים האחרונים הונהג במשותף על ידי הפילולוגים, העיתונאים והמשוררים-לכאורה. העובדה שכיום איננו מבינים זה את זה, שאני יכול לספר לכם רק מעט יותר על משורר בן זמנכם ועל השפה שלכם מאשר מה שנוסע אנגלי יכול ללמד אתכם באמת על המנהגים ותפיסות העולם של עם אסייתי כלשהו, הסיבה לכך היא כבודות גדולה וכיעור גדול שיצרו אוכלי עפר רבים בתרבות שלנו.

אינני יודע בשל כל הפטפוטים המעייפים על אינדיבידואליות, סגנון, תפיסת עולם, מצב רוח וכן הלאה לא איבדנו את המודעות לכך שחומר השירה הן המילים, ששיר הוא אריג חסר משקל עשוי מילים, אשר באמצעות הסידור, הצליל והתוכן שלהן, הן מחברות את הזיכרון של הנראה ואת הזיכרון של הנשמע עם האלמנט של התנועה ומעלות בנו לרגע בן חלוף מצב נפשי מסוים, מתואר במדויק, בהיר באופן חלומי, שאנו מכנים מצב רוח. אם תוכלו למצוא דרככם חזרה להגדרה זו, או אז תפרקו מעין משא לא ברור מעל מצפונכם. המלים הן הכל, המילים שבאמצעותן אפשר לעורר את הנראה והנשמע לכדי הווייה חדשה, ואשר בעזרת חוקי השראה יכולות ליצור אשליה של משהו מרגש. אין דרך ישירה המובילה מהפואטיקה אל החיים, מהחיים אין דרך ישירה לפואטיקה. המילה כנשאת של תוכן חיים והמילה-אחות החלופית שיכולה להימצא בשיר שואפות להיפרד זו מזו ומרחפות כזרות זו על פני זו, כמו שני דליים בבאר.

² ייתכן שההתייחסות כאן היא למה שמוכנה ה"ליריקה החווייתית" של גתה.

אין חוק חיצוני האוסר על האמנות התפלפלות שכלית, התעמתות עם החיים, את אותו קשר בלתי אמצעי לחיים ואותו חיקוי ישיר של החיים, אלא זה פשוט בלתי אפשרי: דברים אלה אינם יכולים להתקיים שם בדיוק כמו שהפרה אינה יכולה להתקיים על צמרות העצים.

“את ערך השירה” – אני נעזר כאן במילותיו של מחבר לא ידוע לי אך חשוב – “את ערך השירה לא התפיסה היא שקובעת (אחרת היא הייתה משהו דוגמת חוכמה, למדנות), אלא הצורה, אין זה אומר כלל ועיקר שזהו משהו חיצוני, אלא אותו הדבר המרגש לעומק במידה ובצליל, הדבר אשר בכל התקופות הבדיל את האמנים הגדולים, המקוריים ממחיקהם, מאמנים מהדרג השני. ערך השירה אף אינו נקבע על ידי תגלית כלשהי בשורה, בבית או בקטע גדול יותר, משמחת ככל שתהיה. הצירוף, היחס של החלקים הבודדים זה לזה, הרצף ההכרחי המוביל מהאחד לאחר – זהו סימן ההיכר של השירה הגבוהה.”

אוסף שתי הערות לכך, אשר כמעט מובנות מאליהן: לרטורי, אשר נוגע לחיים כחומר, ולהגיגים בשפה חגיגית, אין זכות לקבל את השם ‘שיר’.

בסופו של דבר קנה המידה היחיד, דהיינו בחירת המילים ואופן ההצבה שלהן (מקצב), יהיה תמיד אצל האמן המשקל ואצל המאזין רגישות הקליטה.

דבר זה, אשר הוא כשלעצמו מהווה את מהות השירה, מוחמץ לעתים קרובות. אינני מכיר באף סוג של אמנות אלמנט אשר מושמד בצורה מבישה יותר מאשר שם התואר אצל המשוררים-כביכול הגרמנים החדשים. מכניסים אותו ללא מחשבה או כמעין ציור בצבעים צועקים, המשתיק כל דבר אחר. אולם החוסר בחוש רתמי רע יותר. נראה שאיש כמעט אינו יודע עוד שזהו המנוף לכל השפעה. המשורר שאפשר יהיה לומר עליו כי הוא משתמש בשמות תואר שלא נולדו מתים ושהמקצבים שלו אינם זורמים נגד רצונו, הוא יהיה ראוי לתואר המשורר הטוב ביותר מכל המשוררים בעשורים האחרונים.

כל מקצב נושא בתוכו קו בלתי נראה של התנועה שהוא יכול לעורר; כאשר המקצבים קופאים, אז מחוות התשוקה הטמונה בהם הופכת למסורת, כמו אלה שמהם מורכב הבלט הרגיל, חסר המשמעות.

אינני יכול לתפוס היטב את ה"אינדיבידואליות" שאין להן צליל משלהן, שהתנועות הפנימיות שלהן מתאימות עצמם למקצב חולף. אינני יכול עוד לשמוע את האוהלנדיות שלהן, את האייכנדורפיות³ שלהן, ואני מקנא באוזניים הגסות של כל מי שעוד מצליח בכך.

הצליל האישי הוא הכל; מי שאינו מרסן אותו, רק הוא יכול להתמסר לחופש הפנימי, אשר בלעדיו לא תתאפשר היצירה. האמיץ והחזק ביותר הוא מי שמצרף את מילותיו בצורה החופשית ביותר; שכן אין דבר קשה יותר מאשר להפריד אותן לאחר שחוברו חיבור מוצג אך שגוי. חיבור חדש ונועז של מילים הוא המתנה הנהדרת ביותר לנפש, לא פחות מאשר פסל הנער אנטוניוס או שער ניצחון גדול.

אנו המשוררים מתקיימים במילים כמו שאחרים באבנים לבנות וצבעוניות, בברזל חצוב, בצליל נקי או בריקוד. אותנו מהללים בשל האמנות שלנו, אולם את הנואמים בשל אופן החשיבה שלהם וסערם, את הפילוסופים בשל חוכמתם, את המיסטיקנים בשל הארתם. אולם מי שמחפש היכרות ויודים, ימצא אותם בזיכרונותיהם של מדינאים ומחברים, בהודאותיהם של רופאים, של רקדניות, של משתמשי אופיום: עבור אנשים שאינם יכולים להבדיל בין החומרי לאמנותי, האמנות כלל אינה קיימת; אולם אין ספק שגם עבורם יש כתבים די הצורך.

אתם מתפלאים עלי. אתם מאוכזבים ומוצאים שאני מרחיק מעליכם את עולם השירה.

אתם מתפלאים שמשורר מהלל בפניכם את הכללים, ורואה את השירה כולה ברצפי מילים ובמידות. אבל ישנם כבר יותר מדי דילטנטים אשר

³ נגזר משמותיהם של יוהאן לודוויג אוהלנד ויוהאן פון אייכנדורף.

מהללים את הכוונות, וכל חסר המשמעות משתלט על הראשים הלא מבריקים. אולם אל דאגה, אני אחזיר לכם את החיים. אני יודע מה החיים צריכים מהאמנות. אני אוהב את החיים, ואף יותר מכך – אינני אוהב דבר יותר מהחיים. אבל אינני אוהב כאשר מבקשים להוסיף לאנשים מצוירים שיני שנהב וכאשר מושיבים דמויות שיש על ספסלי אבן בגן כאילו היו אלה אנשים מטיילים. אתם צריכים להיפטר מהמנהג לדרוש שיכתבו בדיו אדום כדי שיחשבו שזה נכתב בדם.

דיברתי אתכם הרבה מאוד על ההשפעה ומעט מדי על הנפש. נכון, כיוון שאני רואה בהשפעה את הנפש של האמנות, הנפש והגוף שלה, הליכה והמעטפת שלה, הישות המלאה שלה. אם היא לא תשפיע, אזי אינני יודע לשם מה היא קיימת. אולם אם היא משפיעה באמצעות החיים, באמצעות החומרי שבה, גם אז אינני יודע לשם מה היא קיימת. אומרים שניתן לחוש בשאיפה הדדית בקרב האמנויות לעזוב את ספירת ההשפעה של אותה האמנות וללכת בעקבות השפעתה של אמנות-אחרת; אולם האמנות המתבלטת מעל כולם כיעד המשותף של שאיפות מאין אלה היא במרבית המקרים המוזיקה, שכן זו האמנות שבה התגברו על החומרי עד לכדי שכחה.

האלמנט של אמנות השירה הוא רוחני, אלו הן המילים המרחפות, בעלות ריבוי המשמעות האינ-סופי, התלויות בין אלוהים לברוא. אסכולת שירה יפה מהעבר הלא רחוק אשמה בהרבה נוקשות ובהבנה צרה, כיוון שהיא הרבתה מדי בהשוואת השירים לאבנים מסותתות, לפרוטומות, לתכשיטים או למבנים ארכיטקטוניים.

אולם המצוין לעיל מסביר מדוע השירים הם כמו ספלים רגילים כביכול אך קסומים, שבהם כל אחד רואה את ממלכת נפשו, אולם הנפשות הדלות כמעט אינן רואות בהם דבר.

כבר בְּוודות, בתנ"ך, רק החיים, רק החיים באותו הזמן יכולים לתפוש את השירים. אבן מסותתת, אריג יפה, ממלאים את תפקידם תמיד, אולם שיר – פעם בחיים. סופיסט גדול התלונן על משוררי תקופה זו שהם יודעים מעט

מדי על פנימיות המילים. אבל מה יודעים האנשים בתקופה זו על פנימיות החיים! אלה שאינם יודע מה זה להיות בודד או להיות ביחד, אינם יודעים מה זה להיות גאה או להיות עניו, להיות חלש יותר או להיות חזק יותר, כיצד הם אמורים לזהות בשירים את הסימנים של הבדידות, והענווה והחוזק? ככל שאדם יכול לדבר טוב יותר וככל שהחשיבה האשלייתית חזקה בו יותר, כך הוא מרוחק יותר מהתחלות הדרכים של החיים. ורק באמצעות הליכה בדרכי החיים, באמצעות העייפויות של התהומות והעייפויות של הפסגות של דרכי החיים רוכשים את ההבנה של האמנות הרוחנית. אולם הדרכים כה ארוכות והחוויות הבלתי פוסקות שלהן קורעות בנו ללא רחם, עד שחוסר הטעם שבכל הסבר, שבכל דיבור, מעיק על הלב כמו שיתוק קטלני אך אלוהי, ואלה שבאמת מבינים שותקים בדיוק כמו אלה שבאמת יוצרים.

הזמנתם אותי כדי שאספר לכם על משורר. אבל אינני יכול לספר לכם דבר שהשירים שלו אינם יכולים לספר לכם, לא על אודותיו ולא על אודות משוררים אחרים ולא על אודות השירה בכלל. מי שרוצה לדעת מהו הים, האחרונים שעליו לשאול הם הדגים. לכל היותר הם יגידו לא שהוא אינו עשוי עץ.

1896

(מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל)